

ABULFAYZZON FITRAT IJODIDAGI DRAMATIK ASARLARNING BADIY TAHLILI

Sattorova Gulrux

Buxoro davlat universiteti filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abulfayzxon ijodi, uning o'ziga xos jihatlari va dramatik asarlari haqida so'z boradi. Uning qalamiga mansub „Abulfayzxon“, „Abo Muslim“ singari dramalari haqida fikr-mulohazalar beriladi va atroflicha tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье рассматривается творчество Абулфайз-хана, его самобытные особенности и драматические произведения. Приводятся мнения и анализируются такие его драмы, как «Абулфайз-хан» и «Абу Муслим».

Annotation: This article explores the literary work of Abulfayz Khan, focusing on his unique characteristics and dramatic pieces. It provides insights and a thorough analysis of his plays such as "Abulfayz Khan" and "Abu Muslim".

Abulfayzxon Fitrat o'zbek jadidchilik adabiyotida o'z o'rniga ega bo'lgan ijodkorlardan biri ekanligi barchamizga ma'lum. Uning ijodi o'sha davrning muhim ijtimoiy, siyosiy, shuningdek umumbashariy masalalarini aks ettiradi va bu asarlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Uning ijodida dramaturgiya sohasi alohida o'rin egallaydi. Shuni aytish o'rinliki, Fitratning adabiy asarlari, xususan, uning dramaturgiya sohasidagi ijodiy faoliyati zamondoshlari tomonidan yuksak e'tirof etilgan. 1916-1930-yillar mobaynida u bir qancha dramalar yozdi. Ayniqsa, 1920-yillarda yozgan "O'g'uzxon", "Chin sevish", "Hind ihtilolchilari", "Abulfayzxon" kabi dramalari katta shuhrat qozondi. "Chin sevish" dramasida biz oldingi Fitrat, g'arb ilm-fanini o'rganishga bo'lgan targ'ibotning boshqa bir darajaga yuksalganini, ya'ni siyosiy jihatdan yetuklikka erishgan Fitratni ko'ramiz. U asar qahramoni Karimbaxsh tilidan bu kabi g'oyalarini quyidagicha bayon etadi: "Ovrupo ishlarini o'rganmak albatta kerakdir. Ovrupoda o'qimoq ovrupolilarni insofli, adolatli deb maqtamoq uchun emas, ulardan o'zimizni saqlamoq, tishli-tirnoqli bo'lish uchun kerakdir."

Fitrat tarixiy drama janriga asos soldi. U "Abulfayzxon", "Abo Muslim" kabi dramalarida o'tmishga yuzlanar ekan, tarix hodisotlarining mazmun-mohiyatini tarixiy shaxslar obrazi orqali ularning taqdirleri misolida qayta jonlantirishga hamda ulardan zamon uchun kerakli xulosalar chiqarishga muvaffaq bo'lgan ijodkordir.

Fitratning hayoti va adabiy faoliyati tarixning eng qaltis damlarida millat va Vatanga xizmat qilishning yorqin namunasi. Yirik jadidshunos olim Begali Qosimovning so'zlari bilan aytganda, har qanday holda ham xalq bilan birga bo'lish, uning manfaatini har narsadan ustun qo'yish, har narsadan muqaddas bilish Fitrat

shaxsiyatida namoyon bo'ladigan eng ahamiyatga molik xususiyatlaridan edi.

Fitrat ijodiy merosining katta qismini dramaturgiya tashkil etishini yuqorida aytib o'tdik. Shu bois ham adabiyot ahli haqli ravishda Fitratni o'zbek dramaturgiyasining sardori deyishadi. Fitratning 13 ta drama yozgani bizga ma'lum. Shundan 7 tasi to'la holda saqlangan. Uning dramalari bu janrdagi ilk namunalar bo'lishiga qaramasdan adabiyotimizni umrboqiy asarlar va mavzular bilan boyitdi. Bizgacha to'liq yetib kelmagan "Temur sag'anasi"da romantik uslub orqali jahongirning mardona vatanparvarligini tasvirlagan bo'lsa, 5 pardadan iborat "Chin sevish"da muallif sovet voqeligiga bo'lgan norozilik kayfiyatini, mustamlakachi Yevropadan yaxshilik kutish, unga ishonish mumkin emasligini Hindiston hayoti misolida ko'rsatishga muvaffaq bo'ldi.

1924-yilda yaratilgan "Abulfayzxon" tragediyasini Fitrat dramaturgiyasining gultoji deyish mumkin, chunki unda shafqatsiz tarix sabog'i yuksak badiiy haqiqat darajasiga ko'tarilgan va insoniyat cheksiz qon to'kishlar dahshatli fojialarga olib kelishidan ogoh etilgan edi. O'zining yuksak fazilatlariga ko'ra, bu drama Fitrat ijodiy yo'lining yetuklik bosqichi boshlanganligidan guvohlik beradi. Dramaturg asar qahramonlarini jonli, hayotiy. tarixiy haqiqatga mos tarzda realistlik aks ettiradi. "Abulfayzxon" nainki, Fitrat ijodi, balki, umuman, o'zbek dramaturgiyasidagi shoh asarlardan biridir. Tragediya badiiy jihatdan g'oyatda yuksak va teran. Asar qurilishidagi tizimlilik, voqealarning o'zaro uyg'unligi, obrazlarning haqqoniyligi kitobxonni beixtiyor o'ziga asir aylaydi. Shuningdek, qahramon fikri va harakatidagi emotsionallik, g'oyaning asardagi obrazlilik zahiridan sizib chiqishi, shakl va mazmundagi muxtasar tutum xarakterlar pafosi bilan to'yingan holda ajib bir badiiy yaxlitlik kasb etadi. Asarning yetakchi g'oyaviy-badiiy maqsadi zo'ravonlik, o'zgalarni qullarcha itoatda tutish, taxt va mansab dunyosi barcha razilliklar manbaidir degan muammoni yoritishga qaratilgan. Dramada Buxorodagi Ashtarxoniylar sulolasining oxirgi namoyandasi Abulfayzxon hokimiyatining tanazzuli va mang'itlar sulolasining hokimiyat tepasiga kelishi aks ettiriladi. Abulfayzxon taxtni egallagach, eng yaqin kishilaridan ham shubhalana boshlaydi, ko'p o'ylab o'tirmay ularni birma-bir qatl etadi. Tarixdagi ushbu voqelikni ko'rsatish orqali muallif zamonaviy dardlarni ko'tarib chiqdi. Uning asar asosiga joylagan asl niyati yashirin zulm va zo'ravonlik asosiga qurilgan, bu yo'lda istibdodning hech qanday manfuriligidan qaytmaydigan tuzumni fosh etish edi. Bir jihatdan, tarixning qora va og'ir bir davri yorqin ko'rsatib berildi.

Ikkinchi bir jihatdan, taxtning yangi egalari bilan birga, o'z yurtiga sotqinlik qilgan, yangi a'yonlar bilan og'iz-burun o'pishgan yerli amaldorlar ko'magida boshqarilayotgan yangi tuzum va yangi jamiyatning kirdikorlari ham ochib tashlandi. Xayol tilidan asar nihoyasida taxtga nisbatan aytilgan: "Eng qop-qora saodat-sensan" (Fitrat. Tanlangan asarlar. "Abulfayzxon" dramasi, 218-bet)deyilgan fikr Rahimbey

timsolidagi xonga nisbatangina emas, ayni vaqtda, asar yozilgan davr jamiyatining arkoni davlatiga ham ishoradir. Xususan, Xayol tilidagi: “Tinchlik saqlamoq bahonasi bilan millionlarcha inson ko‘masini chuqurdan-chuqurga yumalatmog‘ingning zamoni hanuzg‘acha bitmadimi?” deyilgan fikrda Fitrat o‘z zamonasiga nisbatan o‘zining qarashlarini ochiq-oydin aytib o‘tadi.

Tragediyaning obrazlar tizimidagi badiiy mantiq va o‘zaro bog‘lanish kuchli. Abulfayzxon – asarning bosh qahramoni. Uning kuchi aqlida emas, faqatgina podsholigida, xolos. U hatto o‘ziga ham ishonmaydi. Abulfayzxon, aslida, nomard, qo‘rqoq, vahimachi odam, o‘ziga ishonmaganligi sababli ham hammadan hayiqaveradi. Uning uchun toj-u taxtni asrab qolishning yagona yo‘li – o‘lim. U har qanday kelishmovchilikni, “butun janjallarni o‘lim bitiradi” degan qat‘iy fikrda. Xonning atrofida gilar ham o‘ziga yarasha. Yanada to‘g‘rirog‘i, ishni va gapni unga yoqadigan yo‘sinda tutadiganlar. Katta amaldor Ulfatning “podshohlik qon bilan sug‘oriladigan og‘ochdir” deyishi, o‘zininggina gapi emas. Bu xonga juda ma‘qul gapdir. Qozikalon Nizom, to‘qsabo Davlat, xonning otalig‘i Hakimbiylar ham shu yo‘nalishdagi kishilardir. Dramadagi Farhod otaliq esa bulardan farqli o‘laroq iymonli, vijdonli hamda yurtini o‘ylaydigan insondir.

Xulosa. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Abdurauf Fitratning ushbu dramasi ilgari surilgan g‘oyasi dolzarb, badiiy maqsadi buyuk bo‘lgan asarlardan biri bo‘lib, undagi fikr-u g‘oyalar bugungi davr uchun ham birday qimmatlidir. Zero, ushbu dramani o‘qigan kitobxon tarix bilan tanishish barobarida undan xulosalar ham chiqaradi, xatolarni takrorlamaslikka harakat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sadriddin Ayniy. -1987. 533-bet.
2. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2000.
3. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. Chin sevish. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2005.
4. G‘aniyev I. Fitrat va fitratshunoslik. – Toshkent: Fan, 2005.
5. Hamroyeva O. Fitratning adabiyotshunoslikka oid qarashlari. – Toshkent: Bookmany Print, 2023.